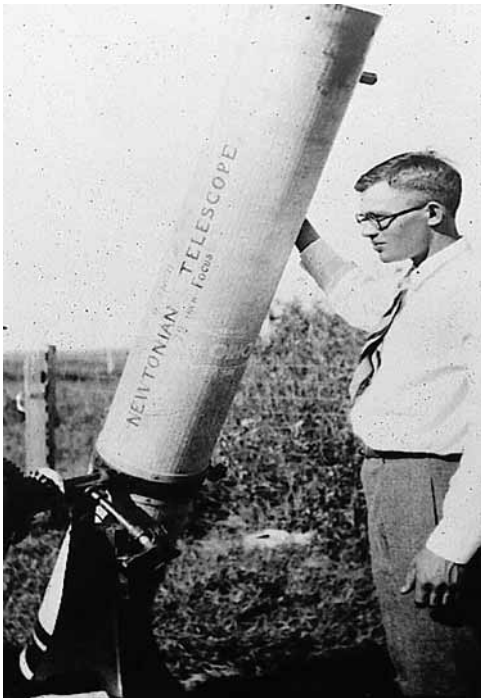

Planetą jest ciało kosmiczne obiegające Słońce (macierzystą gwiazdę), ma wystarczającą gęstość, aby jego pole grawitacyjne utrzymywało je w równowadze hydrostatycznej (było w przybliżeniu kuliste). Planeta powinna być w przestrzeni na tyle dominującą, aby wyczyścić ją z mniejszych ciał.

Pożegnanie z dziewiątą planetą

■ VLADIMÍR ŠTEFL, BRNO, JULIUSZ DOMAŃSKI

W lutym 1930 roku Clyde Wiliam **Tom-
baugh** (1906–1997) odnalazł na kliszach
naświetlonych w styczniu w obserwatorium
Lowella w Flagstaff w Arizonie nowe ciało
Układu Słonecznego (rys. 2).

Rys. 1. Clyde Wiliam Tombaugh (1906–1997) odkrywca Plutona

Po kilku miesiącach od pierwszych liter
imienia i nazwiska Percivala Lovella
(1855–1916) zostało nazwane **Plutonem**
(Lovell już w 1905 roku przewidział istnienie
Plutona w oparciu o perturbacje ruchu
Urana) i stało się dziewiątą planetą nasze-
go układu planetarnego.

W 1978 roku James Walter Christy
(1938–) (rys. 3) odkrył księżyc Plutona,
Charona (rys. 4).

Spróbujemy ocenić jakie warunki po-
zwały na rozdzielenie tych ciał podczas
obserwacji.

Obliczymy odległość kątową między
Plutonem a Charonem podczas obserwacji,
gdy Pluton znajduje się w opozycji. Ekscen-
tryczność orbity Putona $e = 0,25$, wielka
półoś orbity Plutona $a = 39,5$ AU, wielka
półoś orbity Charona $d = 19\ 640$ km.

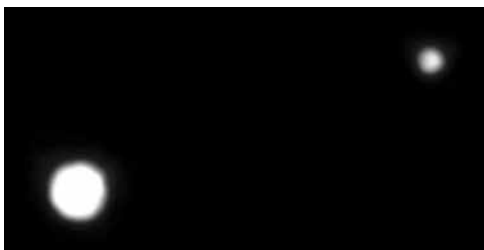
Odległość Plutona od Słońca jest
 $r = a(1 - e) = 29,6$ AU,

Fig. 2. Informacja prasowa o odkryciu Plutona

Rys. 3. James Walter Christy (1938–) Odkrywca Charona – księżycy Plutona

Rys. 4. Pluton i jego księżyc – Charon

odległość od Ziemi
 $(29,6 - 1) \cdot 1,5 \cdot 10^{11} \text{ m} = 4,3 \cdot 10^{12} \text{ m}$
 zatem odległość kątowna

$$\Theta = \frac{d}{r} = \frac{19,6 \cdot 10^3 \text{ km}}{28,6 \cdot 1,5 \cdot 10^8 \text{ km}} = 4,6 \cdot 10^{-6} \text{ rad} = 0,9''.$$

Taką zdolność rozdzielczą można uzyskać w bardzo dobrych warunkach obserwacyjnych i przy bardzo małym seeingu¹.

Jaka powinna być minimalna średnica teleskopu pozwalająca na rozdzielenie tych ciał przy obserwacjach na fali o długości 550 nm?

$$D = 1,22 \frac{\lambda}{\Theta} = 0,13 \text{ m}.$$

Oczywiście wynik odpowiada obserwacjom w bardzo dobrych warunkach, przy seeingu poniżej 1'' łuku.

Odkrycie Charona pozwoliło na uzyskanie niektórych charakterystyk Plutona, wcześniej nieosiągalnych.

Charon obiega Plutona w odległości $a_{Ch} = 19\,640 \text{ km}$ z okresem $T_{Ch} = 6,39$ doby (ziemskiej). Promień Plutona $R_p = 1150 \text{ km}$, promień Charona $R_{Ch} = 600 \text{ km}$. Zakładając jednakową gęstość obu globów wyznaczmy ich masy.

Z III. Prawa Keplera

$$\frac{a_{Ch}^3}{T_{Ch}^2} = \frac{G}{4\pi^2} (M_{Pl} + M_{Ch})$$

wyznaczamy masę układu Pluto–Charon

$$M_{Pl} + M_{Ch} = 1,4 \cdot 10^{22} \text{ kg}.$$

Ponieważ objętości $V \approx R^3$ otrzymujemy $M_{Pl} = 1,25 \cdot 10^{22} \text{ kg}$, $M_{Ch} = 1,7 \cdot 10^{21} \text{ kg}$.

Dalsze badania układu pokazały, że rzeczywiste gęstości obu ciał są bardzo podobne $\rho_{Pl} : \rho_{Ch} = 10:9$.

W jakiej odległości od Plutona znajduje się środek masy układu Pluton-Charon? Masy obu globów i ich odległość jak w poprzednich zadaniach.

Wykorzystujemy zależność

$$\begin{aligned} M_{Pluto} a_{Pluto} + M_{Charon} a_{Charon} &= \\ &= (M_{Pluto} + M_{Charon}) a_{spol}. \end{aligned}$$

Wybierając układ odniesienia, w którym $a_{Pluto} = 0$, a_{Charon} jest odległością obu ciał, otrzymujemy

$$a_{spol} = \frac{M_{Charon} a_{Charon}}{M_{Pluto} + M_{Charon}} = 2\,000 \text{ km}.$$

Warunki termiczne na Plutonie może przybliżyć uczniom następujące zadanie.

Stała słoneczna dla Ziemi (przy odległości od Słońca równej 1 AU) wynosi $S_Z = 1370 \text{ W} \cdot \text{m}^{-2}$.

Obliczmy stałą słoneczną dla Plutona znajdującego się w odległości 39,5 AU od Słońca. Dodatkowo obliczmy człkowitą energię, jaką otrzymuje Pluton w ciągu sekundy. Albedo Plutona $A = 0,15$.

Stała słoneczna Plutona

$$S_p = S_Z \frac{1}{39,5^2} = 0,88 \text{ W} \cdot \text{m}^{-2}$$

¹ Seeing – ważna w obserwacji wielkość określająca przejrzystość atmosfery. Dokładniejsza definicja pl.wikipedia.ork/wiki/seeing.

W ciągu sekundy Pluton otrzymuje

$$L_{S \rightarrow P} = S_p \pi R_p^2 \cdot (1 - A) = 3,2 \cdot 10^{12} \text{ W} = 3200 \text{ GW.}$$

Dla porównania: średnia moc jaką pobieramy z polskich elektrowni to 16 GW. Zaledwie 200 razy mniej! Wynika stąd bardzo niska temperatura na powierzchni Plutona. Dość proste obliczenia wskazują, że wynosi ona ok. 40 K (-230°C).

Prawie od odkrycia Plutona zaczęto się zastanawiać, czy można nazwać go planetą. Wątpliwości nasuwała jego nietypowa dla pozostałych planet orbita (bardzo duża ekscentryczność obity $e = 0,25$ i bardzo duże nachylenie do płaszczyzny ekliptyki wynoszące ponad 17°). Ponadto w peryhelium Pluton znajduje się bliżej Słońca niż Neptun. Wątpliwości nasiliły się po 1978 roku, gdy wyznaczono jego gęstość. A jeszcze bardziej po 2000 roku, po odkryciu kilku ciał transneptunowych o porównywalnej wielkości (np. UB313).

Na kongresie IAU w Pradze w 2006 roku została uściślona **definicja planety**, w której Pluton już się nie mieści. Według nowej definicji **planetą jest ciało kosmiczne obiegające Słońce (macierzystą gwiazdę), ma wystarczającą gęstość, aby jego pole gra-**

witacyjne utrzymywało je w równowadze hydrostatycznej (było w przybliżeniu kuliste). Planeta powinna być w przestrzeni na tyle dominująca, aby wyczyścić ją z mniejszych ciał.

Od tego momentu Pluton jest obiektem transneptunowym, **karłowatą planetą** (nowy typ obiektu) Układu Słonecznego. Nadal jest obiektem budzącym zainteresowania astronomów, czego dowodem jest m.in. wysłana w styczniu 2006 roku sonda kosmiczna New Horizons. Osiągnie ona okolice Plutona w 2015 roku.

Podobno tylko astrologowie z oburzeniem zareagowali na usunięcie Plutona z zestawu planet. Twierdzą oni, że planety swymi „astrologicznymi” siłami określają w chwili narodzin charakter człowieka. Jedyłą siłą, z jaką może oddziaływać Pluton na noworodka jest siła grawitacji. Porównajmy tą siłę z siłą grawitacyjnego oddziaływania Ziemi.

Stosunek tych sił jest

$$\frac{F_P}{F_Z} = \frac{G \frac{m_d M_P}{r_{PJ}^2}}{G \frac{m_d M_Z}{R_Z^2}} = 2,6 \cdot 10^{-15}.$$

Jak widać, jest ona zanedbywalnie mała.